

HALABUK JÓZSEF

BUDAPEST DUALIZMUSKORI NEMZETKÖZI URBANISZTIKAI KAPCSOLATAI

A településtörténeti kutatások határozott tanúbizonysága szerint a kapitalizmus közel ezidáig a városok vonatkozásaiban történelemellenes magatartást tanúsított. (Úgy is fogalmazható lenne, hogy „az emberi állandónak“ nem jutott hely a képlet e részében...) Az új kezdeményezéseknek mégis szükségük volt a régi városokra, kiváltképpen megkülönböztetett módon a fővárosokra. (1).

A városépítés legszélesebb nemzetközi sávjában érvényesült e mértéktelenül kedvezőtlen hatássor a kereskedelmi- és az ipari jellegű városok kialakításában egyaránt. A XVII. századi Párizsra, vagy Edingburgh-ra, a XVIII. századi Manchesterre és a XIX. századi Liverpoolra, vagy New Yorkra (2). Annak ellenére, hogy korábbi korokban Firenze vagy Velence, a XVII. évszázadban pedig Amsterdam bizonyította, hogy a szépség és a rend nem ellentétes fogalmak a városépítésben. A szélsőségesen funkcionális vezérelvű városteremtések — Dickens ezeket „coketown“-nak nevezte — jellegzetes produktumaival szemben az olyan létesítmények, mint például a Place Vendôme, a Russel Square, város-szerkezeti elemekként (történeti távlatokban is) sokkalta gazdaságosabb létesítmények. Tekintve, hogy a kereskedelmi városok sorsának alakulásában a spekulációs profit, az ipariakéban pedig a gyár játszotta a szinte kizárólagos meghatározó szerepet, jogosnak érezhető a lakosság többsége vonatkozásában P. Geddes minősítő megjegyzése: „Nyomornegyed, félnyomornegyed és szupernyomornegyed — eddig süllyedt a városok fejlődése.“ (3). A tehetősebb rétegek tagjai viszont élvezhették a Central Park vagy a Rotten Row természeti környezetét is. A rendkívül komor viszonyok sajátos körülmények hatására módosult formákban is jelentkeztek.

A jövődő Budapest vonatkozásában — mint köztudott dolgokat — csak tézisszerűen említjük meg azokat a tényezőket, amelyek gátolták a kedvezőtlen hatások akadálytalan kibontakozódását, másrésztől létezésükkel fejlődési vonalak kifejlődését okozták: a) Történetileg meghatározott fővárosi funkciók, jól kirajzolódó regionális központi szerep. b) A települések — Pest, Buda, Óbuda és a környező falvak eseménytörténeti sorsa, valamint a társadalmi, gazdasági, nemzeti folyamatokban huzamos ideig betöltött szerepük. c) A három településstruktúra és -felépítményrendszer léte, valamint ezek egységesülési, egyesítési törekvései. d) Az időszak viszonyaiból fakadó objektív s szubjektív tényezők szerepe. e) Az organikus jellegű fejlődés lehetősége és útja, ennek előmozdításának igénye. f) Az előbbiek rendszerjellegű összefonódásai.

A fővárosteremtés korabeli — a társadalmi, gazdasági viszonyok fejlettségi szintjének megfelelő történelmi periódus viszonyrendszerei között is széttekintve — példái között nem találunk ilyen léptékű és minőségű településegységesítési törekvést. Nyilvánvaló, hogy ez csakis kizárólagosan ossztársadalmi — jórészt felismert — érdekazonosság talaján állva valósulhatott meg. Közvetlen létrehozói között jelen voltak a független magyar

állam, az önkormányzati tényezők, a polgári fejlődés szubjektumai és önszerveződő csoportjai, a politikai erők döntő hányadosának érintett vonulatai, az érdekérvényesítésre törekvő különféle körök. A megelőző évtizedek — a reformkor, a forradalom időszaka, az emigrációs élet — rendkívüli módon elősegítették a nemzetközi tapasztalatok gyűjtését, az együttműködések kialakulását. A külföldi változások, jelenségek (nem ritkán kritikai élű) értékelését, értelmezését. (Gondoljunk csak a budapesti Széchenyi-Lánchíd létrehozásának módjára.) Az általános nemzeti fejlődés szempontjából is kedvező a magyar városfejlődés részére kiemelkedően jó, a fővárospolitikai és -teremtés vonatkozásában pedig egészen különleges lehetőségeket biztosító időszakokkal találkozunk az 1867-es kiegyezést követő esztendőkből.

A pesti városi közgyűlés Kammermayer Károly tanácsnok vezetése alatt egy bizottságot küldött ki 1869 tavaszán Hamburgba, közbiztonsági tanulmányozására, később pedig még a vásárcsarnokokra is (4). Jelentésük 1869. május 29-én kelt (5). Jellemző módon a bizottság útja során Lipcse, Berlin, Hannover, Frankfurt, München, Bécs városában tanulmányozta az ottani közbiztonsági hidakat, marhavásártereket, vásári- és zsibáruscsarnokokat, ipari múzeumokat, népkonyhákat, csatornázást, a vízvezetéseket, a „középítési modor“-t, a tisztasági és egészségügyi viszonyokat.

A tanulmányút lezajlása, a jelentés közreadása és hatása (mint a citoyen magatartás iskolapéldája is) a viszonyok fejlődésére példaértékű. Jól érzékelhetők a nagyléptékűen, az egyesítés irányába ható, fővárosfejlődési, fejlesztési tendenciák és tapasztalatszerzési törekvés eseménytörténeti környezetében és fővárospolitikai kisugárzásában. Igen szerencsésen találkozott a korábbi városfejlődési, fejlesztési törekvések eredményeivel, sajátos (az átlagos kereskedelmi-, ipari városi folyamatoktól eltérő) megnyilvánulásaiival az ez időszakban tapasztalható társadalmi magatartás jó része a (fő)városfejlesztés vonatkozásában (6).

Budapest (Székes)főváros mint egységes település létrejöttében az újkori urbanisztikai infrastruktúra internacionális jellege ötvöződik a korszerű fővárospolitikai törekvésekkel. E sajátos fejlődési terület egyesíti magában a szellemi alkotótevékenységet, az ipari termelést, az üzembentartás követelményeit s ugyanakkor meghatározó erejű alapként szolgál az ipar, a kereskedelem, de még a mezőgazdaság fejlődéséhez is. A polgárosodás műszaki-technikai vonatkozású alapeleme.

Az egyes létesítmények kialakításának (tervezés, beruházás, megépítés) nemzetközi vonatkozásai viszonylag ismertek. Alig feltárt viszont — pedig létfontosságú jelentőségű — az organikus fővárosfejlesztés vonatkozásában a nemzetközi tapasztalatok előzetes, koncepcionális hazai érvényesítésének kérdése. Ennek elsőrendűségét az e téren végzendő kutatásokban és az így kapott eredmények értékeléseiben egyaránt tükröztetnünk kell, lévén hogy a jelenlegi fővárospolitikai-fejlesztési, -fejlődési körülményeink alakulására, alakítására nem csekély hatással lehetnének a nyert tapasztalatok.

Az említett Pest városi bizottság tanulmányútja során magatartásával és jelentéstétele módjával érzékeltette, hogy az ország (fejlesztendő) fővárosa képviselőjében s érdekében tevékenykedik: legyen szó műszaki műtárgyak létesítéséről, urbanisztikai, városháztartási kérdések szerepéről vagy más területek érintéséről. Az „építési modorról“ szólva főként a „szépséggel és kényelemmel párosított rendet behozni“ (7) törekedtek. Francia és német példák alapján Pest városának is javasolták e szabályok következetesebb alkalmazását.

A nyilvánvaló túlzott büszkeség ellenére sem tűnik azonban teljesen alaptalannak a bizottság („hazabeszélő“) szakvéleménye a fővárosi építkezésekről: „Általában véve dicséretére válik Pest városának, hogy Párizs újabb építkezéseinek kivételével, konstrukció tekintetében seholsem építenek oly szilárdan és oly jól, mint nálunk“ (8).

A korszak közgondolkodásának egyik fontos vonulatát érzékeltetve, rendkívül figyelemre méltó érvrendszerrel támasztották alá közösségi-szakmai tevékenységük alapelveit.

Mivel Pest óriási emelkedésre hivatott, hogy Európa nagyvárosai sorában méltó helye legyen, szükségesek a nagyléptékű, jó minőségű és esztétikus építkezések. De mint főváros is egyben, így egyszerre az ország városainak is mintaképe.

Jegyzetek

/1/ L. Mumford: A város a történelemben, Bp., 1985., 385.

/2/ Vö: im. idevonatkozó részeivel

/3/ Idézi: im.403.

- /4/ 1869. II. 24., 5199. sz.; III. 20., 5421. sz. hat.
- /5/ Pest sz. Kir. Városi Tekintetes Közgyűlésében a Hamburgba kiküldött Bizottmány Hivatalos Jelentése a Közvägöhidakról és Egyéb berendezésekröl Szerzett Tapasztalatai iránt, I-II., Pest, 1869.
- /6/ Budapest története a márciusi forradalomtól az öszirözsäs forradalomig, Bp. 1978., (IV.)
- /7/ Jelentés, 42.
- /8/ u.o., 45.